

UDK:791.6:316.347(575.1+560)

Iymona E. RAXMATULLAYEVA,

Magistr, Toshkent, O'zbekiston.

E-mail: iymonaraxmatullayeva@gmail.com, ORCID: 0009-0006-9885-9367

O'zMU, Jurnalistika kafedrasi dotsenti, f.f.n T.Eshbekov taqrizi asosida

NATIONAL IDENTITY AND HISTORICAL MEMORY IN DOCUMENTARY CINEMA: A CASE STUDY OF TELEVISION FILMS FROM UZBEKISTAN AND TURKEY

Annotation

This article examines the representation of national identity and historical memory in contemporary television film journalism through a comparative analysis of the audiovisual experiences of Uzbekistan and Türkiye. The primary object of the study is the historical television series *Mendirman Jaloliddin*, produced through the collaboration of filmmakers from Uzbekistan and Türkiye, while the Turkish television production *Diriliş: Ertuğrul* is selected as a comparative case. The study analyzes the screen interpretation of the historical figure, the visualization of national and cultural identity markers through visual and narrative means, and the mechanisms through which historical memory is reinforced within the collective consciousness. Particular attention is also given to a comparative examination of the artistic and journalistic interpretation of the concepts of heroism, patriotism, statehood, religious and spiritual values, and historical continuity within the television discourse of the two countries.

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ В ДОКУМЕНТАЛЬНОМ КИНО: НА ПРИМЕРЕ ТЕЛЕВИЗИОННЫХ ФИЛЬМОВ УЗБЕКИСТАНА И ТУРЦИИ

Аннотация

В статье исследуется репрезентация национальной идентичности и исторической памяти в современной телевизионной кинопублицистике на материале аудиовизуального опыта Узбекистана и Турции. Основным объектом исследования выступает исторический телевизионный сериал «Мендирман Джалолиддин», созданный в результате сотрудничества кинематографистов Узбекистана и Турции, а в качестве сравнительного материала рассматривается турецкий телевизионный проект «Воскресший Эртугрул» (*Diriliş: Ertuğrul*). В работе анализируются экранная интерпретация исторической личности, визуализация маркеров национальной и культурной идентичности посредством визуально-нарративных средств, а также механизмы укрепления исторической памяти в коллективном сознании. Кроме того, в сравнительном аспекте рассматривается художественно-публицистическая интерпретация концептов героизма, патриотизма, государственности, религиозно-духовных ценностей и исторической преемственности в телевизионном дискурсе двух стран. идеи тюркской государственности, единства и веры.

KINOPUBLITSISTIKADA MILLIY IDENTITET VA TARIXIY XOTIRA: O'ZBEKISTON VA TURKIYA TELEVISION FILMLARI MISOLIDA

Annotatsiya

Mazkur maqolada zamonaviy televizion kinopublitsistikada milliy identitet va tarixiy xotira reprezentatsiyasi O'zbekiston hamda Turkiya audiovizual tajribasi misolida tadqiq etiladi. Izlanishning o'zak obyekti sifatida O'zbekiston va Turkiya kinoijodkorlari hamkorligida yaratilgan "Mendirman Jaloliddin" tarixiy televizion seriali, qiyosiy material sifatida esa Turkiyaning "Diriliş: Ertuğrul" telemahsuloti tanlangan. Maqolada tarixiy shaxs glesining (obrazining) ekran interpretatsiyasi, milliy va madaniy identitet markerlarining vizual-narrativ vositalar orqali moddiylashuvi hamda kollektiv ongda tarixiy xotirani mustahkamlash mexanizmlari tahlil qilinadi. Shuningdek, ikki mamlakat televizion diskursidagi qahramonlik, vatanparvarlik, davlatchilik silsilasi, diniy-ma'naviy qadriyatlar va tarixiy davomiylik konseptlarining badiiy-publitsistik talqini qiyosiy o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Kinopublitsistika, televizion serial, milliy identitet, tarixiy xotira, kollektiv xotira, mediatizatsiya, Jaloliddin Manguberdi, "Mendirman Jaloliddin", "Diriliş: Ertuğrul", tarixiy obraz, milliy narrativ, audiovizual kommunikatsiya.

Kirish. Globallashuv va ommaviy kommunikatsiya tizimining intensiv taraqqiyoti o'tmishni anglash va tarixiy xotirani transformatsiya qilish mexanizmlarini tubdan o'zgartirdi. Bugungi kunda tarixiy bilimlar faqat akademik tarixshunoslik, darsliklar yoki muzey eksponatlari doirasida cheklanib qolmay, balki ommaviy madaniyat, xususan, televideniye, kino va striming platformalari orqali vizuallashmoqda. Ushbu jarayon ommaviy auditoriya ongida tarixiy voqealar, shaxslar va qadriyatlarning yangicha badiiy-audiovizual interpretatsiyasini yuzaga keltirmoqda.

Tarixiy mavzudagi televizion seriallar o'tmishni quruq xronologik faktlar majmuidan dramatik syujet, ramzlar, musiqiy kompozitsiyalar va vizual kodlar bilan boyitilgan

hissiy tajriba maydoniga aylantirishi bilan xarakterlanadi. Tarixchi Robert Rozenstoun qayd etganidek, tarixiy film o'tmishning oddiy va passiv "nuxsasi" emas, balki tarixni o'ziga xos audiovizual tilda idrok etish, fikrlash va qayta qurish usulidir. Shuning uchun ham ekran mahsulotlarini tadqiq etishda faktologik aniqlikni o'rganish barobarida "tarix ekranda qanday konseptualizatsiya qilinmoqda?", "qaysi g'oyaviy paradigmalar markazga chiqarilmoqda?" va "ushbu ekran narrativi zamonaviy milliy o'zlikni anglashga qanday ta'sir ko'rsatmoqda?" degan savollar ilmiy dolzarflik kasb etadi.

Benedikt Anderson millat fenomenini "tasavvur qilingan hamjamiyat" sifatida tushuntirar ekan, ommaviy kommunikatsiya vositalarining ushbu ijtimoiy tasavvurni

shakllantirishdagi integratsion rolini alohida ta'kidlaydi. Zamonaviy media makonda televideniye va yirik kinematografik loyihalar aynan shu jamoaviy tasavvurni unifikatsiya qiluvchi asosiy drayverlardan biridir. Milliy identitet esa faqat sinkretik ijtimoiy munosabatlar mahsul bo'lmay, balki o'tmish haqidagi umumiy ramziy kapital va kollektiv xotiraga tayanadi. Jan Assmannning madaniy xotira konsepsiyasiga ko'ra, jamiyat o'zining madaniy-ijtimoiy yaxlitligini saqlash uchun muayyan tarixiy figuralar, mifologik syujetlar va ramzlarni mediatik vositalar orqali aktualashtiradi hamda avlodlararo retranslyatsiya qiladi.

Shu nuqtayi nazardan, so'nggi yillarda O'zbekiston va Turkiya media makonida kuzatilayotgan tarixiy-biografik va publitsistik seriallarga bo'lgan qiziqish alohida ilmiy tahlilni talab qiladi. Xususan, "Mendirman Jaloliddin" teleloyilasi ikki mamlakat kinoijodkorlarining intellektual va texnik hamkorligi mahsuloti bo'lib, u turkiy xalqlar umumiy tarixiy xotirasi, qahramonlik va davlatchilik an'analarni yagona audiovizual matnda sintez qiladi.

2021-yil 14-fevraldan e'tiboran O'zbekiston media maydonida ("Milliy TV") namoyish etila boshlagan ushbu loyiha (prodyuser Mehmet Bozdag') ssenariynavislar, professional tarixchilar, rejissyorlar va san'atshunoslar kollaboratsiyasi asosida shakllantirilgan. Mazkur multidissiplinar yondashuv "Mendirman Jaloliddin" serialini shunchaki ko'ngilochar mahsulot statusidan chiqarib, uni jamiyatning tarixiy ongi va milliy o'zligini translyatsiya qiluvchi yirik publitsistik va mafkuraviy-mediatik loyiha sifatida o'rganishga asos bo'ladi.

Tadqiqotning bosh maqsadi — "Mendirman Jaloliddin" televizion serialida milliy identitet va tarixiy xotiraning vizual hamda narrativ konstruksiya qilinish mexanizmlarini ochib berish va ularni Turkiyaning "Diriliş: Ertug'ul" seriali kontenti bilan qiyosiy tahlil qilishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi ilmiy vazifalar hal etilishi lozim:

1. Kinopublitsistika diskursida tarixiy xotira va milliy identitet munosabatlarining nazariy-kontseptual asoslarini umumlashtirish;

2. "Mendirman Jaloliddin" serialida Jaloliddin Manguberdi tarixiy glesining (obrazining) tarkibiy elementlarini va uning mafkuraviy yukini tahlil qilish;

3. Ekran matnidagi etnomadaniy va milliy identitet markerlarini (ramzlar, tushunchalar, vizual simvollar) aniqlash;

4. Tarixiy xotiraning vizual, verbal va musiqiy kodlar tizimi orqali ifodalanish xususiyatlarini ko'rsatish;

5. "Mendirman Jaloliddin" va "Diriliş: Ertug'ul" seriallaridagi davlatchilik mafkurasini, qahramonlik arxitekturasini va diniy-ma'naviy qadriyatlar kesishuvini qiyosiy-tipologik jihatdan o'rganish;

Tadqiqotning metodologiyasi. Narrativ tahlil: Mazkur usul yordamida serialning syujet arxitekturasini, qahramonlarning funksional vazifalari, dramaturgik konfliktlar tizimi hamda voqelikning xronotop (makon va vaqt) o'lchovlarida tashkil etilishi o'rganildi.

Diskursiv tahlil: Ushbu metod yordamida serial matnidagi "vatan", "milliy birdamlik", "davlat mustahkamligi", "tarixiy missiya", "e'tiqod" kabi asosiy lisoniy va mafkuraviy konseptlarning semantik maydoni hamda ularning ijtimoiy-siyosiy konteksti tahlil qilindi.

Semiotik tahlil: Ekrandagi vizual belgilar — kiyim-kechaklar, qurol-aslaha turlari, arxitektura, tabiat estetikasi, davlat ramzlari (bayroq, muhr), ranglar semantikasi va musiqiy aranjemaning milliy-madaniy kod (kodifikatsiya) sifatidagi funksiyalari ochib berildi.

Qiyosiy-tipologik tahlil: "Mendirman Jaloliddin" va "Diriliş: Ertug'ul" seriallarining syujet qurilishi va mafkuraviy

narrativlaridagi o'xshash hamda farqli jihatlar aniqlanib, turkiy xalqlar media makonidagi umumiy kinematografik tendensiyalar umumlashtirildi.

Mediatizatsiya yondashuvi: Zamonaviy media nazariyalarda tarixiy seriallar real o'tmishning shunchaki ko'zgusi emas, balki media mantiqi asosida qayta modellashirilgan subyektiv voqelik ekanligi ta'kidlanadi. Xususan, tadqiqotchi Kablan va O'zturk (Kablan & Öztürk) ilmiy xulosalariga tayanilgan holda, tarixiy kontentning liderlik kulti, jamoaviy nostalgiya va identitet ramkalari orqali qayta shakllantirish qonuniyatlari asoslab berildi.

Kinopublitsistikaning fundamental xususiyati — real voqelikni, tarixiy retrospektivni yoki aktual ijtimoiy muammolarni audiovizual obrazlar tizimi orqali ommaviy auditoriya ongiga translyatsiya qilishdan iborat. An'anaviy publitsistik uslubda fakt, hujjatli dalil va muallifning konseptual pozitsiyasi ustuvorlik qilsa, kinopublitsistikada ushbu funksiyalar kompozitsion montaj, operatorlik mahorati, ovoz va musiqiy aranjema hamda aktyorlik interpretatsiyasi kabi estetik vositalar sintezi orqali amalga oshiriladi. Tarixiy-badiiy serial o'zining janriy xususiyatlariga ko'ra klassik publitsistikadan farqlansa-da, jamiyatda o'tmish haqidagi jamoaviy tasavvurlarni shakllantirishda muhim publitsistik-ideologik funksiyani bajaradi. Shu ma'noda, "Mendirman Jaloliddin" teleloyilasini kinopublitsistik potentsialga ega bo'lgan tarixiy-badiiy televizion matn sifatlarida tahlil qilish ilmiy jihatdan maqsadga muvofiqdir.

Kino nazariyotchisi Robert Rozenstoun ta'kidlaganidek, tarixiy film yozma manbalarning shunchaki vizual tarjimasini emas, balki tarixni dramatizatsiya va vaqt o'lchovlari orqali qayta fikrlash mexanizmidir. Demak, ekran asarida faktologik haqiqat va badiiy gipoteza bir-biri bilan uzviy dialektik aloqada mavjud bo'ladi. Zamonaviy tomoshabin muayyan tarixshunoslik monografiyalaridan ko'ra, ko'proq ekran mantiqi asosida yaratilgan gles orqali tarixiy shaxs haqida birlamchi tasavvurni shakllantiradi. Bu jarayonda tarixiy xotira fenomeni markaziy o'rin tutadi. Tarixiy xotira — o'tmish voqealarining jamiyat tomonidan seleksiya qilinishi, interpretatsiyasi va avlodlararo retranslyatsiyasidir. Pyer Nora milliy ong arxitekturasida ramziy "xotira joylari" g'oyasini ilgari surar ekan, televizion seriallarni ham ana shunday virtual xotira makonlaridan biri sifatida baholash mumkinligini ko'rsatadi. Chunki serial xotirani shunchaki hikoya qilib qolmay, uning vizual va hissiy qiyofasini modellashtiradi.

Alison Landsberg tomonidan asoslangan "protez xotira" konsepsiyasi ham ushbu mediatik reallikni chuqur tushuntiradi. Unga ko'ra, ommaviy madaniyat industriyasi vositasida inson o'zi bevosita guvohi bo'lmagan tarixiy davr yoki fojiani shaxsiy va hissiy tajriba sifatida o'zlashtirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Tabiiyki, XXI asr tomoshabinini XIII asrga oid Jaloliddin Manguberdining mo'g'ullarga qarshi kurashini bevosita boshdan kechirmagan. Biroq ekran simvolikasi orqali uning ekzistensial inqirozlari, strategik qarorlari va davlat inqirozi bilan bog'liq dramatik dinamikasini o'zining subyektiv hissiy tajribasi sifatida qabul qiladi. Natijada tarixiy figura kollektiv xotirada arxetipik qahramon statusiga ko'tariladi.

"Mendirman Jaloliddin" serialining g'oyaviy markazida Xorazmshohlar saltanatining so'nggi hukmdori — Jaloliddin Manguberdi shaxsi turadi. Mazkur loyihaning o'ziga xos xarakteristikasi shundaki, unda Jaloliddin quruq tarixiy xronika personaji sifatida emas, balki zamonaviy tomoshabinning mental, hissiy va axloqiy mezonlariga moslashtirilgan ideal qahramon sifatida konstruksiya qilingan. "Bozdağ Film" studiyasining loyiha konsepsiyasida Jaloliddin Xorazmshoh "haqiqiy milliy qahramon va buyuk davlat arbobi" sifatida ta'riflanadi va uning mo'g'ul istilosiga ko'rsatgan

qarshiligi asosiy urg'u maydoniga chiqariladi. Shu tariqa, qahramonning shaxsiy taqdiri transsubstansiyalashib, bevosita davlat va millatning global taqdiri bilan unifikatsiyalashadi.

Ekrandagi Jaloliddin obrazi o'zaro funksional uchta asosiy komponent birlashmasidan tarkib topadi: Jangchi komponenti: Jangovar va dinamik sahnalarda qahramonning yuksak jismoniy potentsiali, taktik-strategik tafakkuri va xavf qarshisidagi metonatli tabiati namoyish etiladi. Davlat arbobi komponenti: U shaxsiy (subyektiv) manfaatlardan, hatto klanlararo ichki nizolardan butunlay voz kechib, davlat yaxlitligi va xavfsizligini imperativ statusga ko'taradi. Ma'naviy-axloqiy ideal: Sadoqat, or-nomus, ajdodlar merosiga hurmat, xalq oldidagi mas'uliyat kabi milliy qadriyatlar uning psixologik portretini shakllantiradi. Ushbu uch qatlarning sintezi Jaloliddinni individual personajlikdan milliy qahramonlik arxipini darajasiga olib chiqadi.

"Mendirman Jaloliddin" serialining ishlab chiqarish jarayonida XIII asr Xorazm vohasiga xos bo'lgan arxitektura va shahar urbanizatsiyasini rekonstruksiya qilishga alohida ilmiy-ijodiy e'tibor qaratilgan. Tarixiy Urganch shahri, uning sharqona bozorlari, karvonsaroylari, turar joy ob'ektlari va sulton Alauddin saroyi interyerlari uchun ulkan dekoratsiya majmualari barpo etilgan. Ushbu dekoratsiyalar oddiy estetik fon bo'lmay, balki tarixiy xotiraning vizual makonini (chronotope) tashkil etadi.

"Mendirman Jaloliddin" serialini faqat milliy kinematografiya doirasida baholash uning transmilliy tabiatini cheklab qo'yadi. Ushbu loyiha O'zbekiston va Turkiya media industriyasining intellektual, texnik va moliyaviy hamkorligida yaratilgan transmilliy media mahsulotidir. Ushbu xalqaro kollaboratsiya milliy identitet konseptiga multidissiplinar qatlam qo'shadi: asar bir vaqtning o'zida ham milliy, ham transmilliy xarakter kasb etadi. Jaloliddin Manguberdi o'zbek milliy xotirasining o'zagi bo'lsa, uning qahramonlik diskursi butun turkiy dunyo auditoriyasi uchun umumiy ma'naviy-tarixiy meros statusiga ega. Sotsiomadaniy identitet va transmilliy madaniy integratsiya bu yerda o'zaro qarama-qarshi qo'yilmaydi, aksincha, bir-birini detoksifikatsiya qiladi va to'ldiradi. Bu esa "Diriliş: Ertuğrul" serialining xalqaro media makondagi transmilliy identifikatsiya va madaniy diplomatiya muvaffaqiyati bilan to'liq hamohangdir. "Mendirman Jaloliddin" loyihasi O'zbekistonning tarixiy-madaniy brendini global audiovizual maydonga eksport qilishdagi dastlabki va fundamental qadam bo'lib xizmat qiladi.

Natija va muhokama. O'tkazilgan tizimli tahlil va qiyosiy-tipologik o'rganishlar asosida zamonaviy raqamli jamiyatda tarixiy televizion seriallar kollektiv xotirani shakllantirish, saqlash va transformatsiya qilishning eng universal audiovizual institutlaridan biri ekanligi to'g'risida quyidagi konseptual xulosalarga kelindi: Jaloliddin glesining simvolik kapitali: "Mendirman Jaloliddin" serialida Jaloliddin Manguberdi shaxsi quruq arxiv personajligidan chiqarilib, milliy xotiraning ramziy yadrosiga aylantirilgan. Qahramonning sarkarda, valiahd va davlat arbobi sifatidagi ko'p qatlamli qiyofasi vatan suvereniteti, ajdodlar merosi, klanlararo unifikatsiya va ekstremal qarshilik kabi milliy qadriyatlarini o'zida sintez qilgan. Identitetning sotsiosemiotik tabiati: Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, televizion mahsulotlarda milliy identitet faqat lisoniy (verbal) dialoglar orqali emas, balki makon topologiyasi, kostyumlar estetikasi, musiqiy aranjema, dramaturgik konfliktlar va jangovar sahnallarning vizual kodlari orqali kompleks ravishda moddiylashadi. Tomoshabin tarixni ratsional bilish darajasidan iratsional-emotsional tasavvur qilish darajasiga o'tadi. Qiyosiy-narrativ diskurs: "Mendirman Jaloliddin" va "Diriliş: Ertuğrul" seriallarining qiyosiy tahlili har ikki asarda ham bosh qahramon milliy-madaniy kodlar tashuvchisi ekanligini tasdiqladi. Biroq, ularning geosiyosiy patosida fundamental farq mavjud: "Diriliş: Ertuğrul"da ko'chmanchi urug'larning birlashuvi va yangi imperial davlatchilik genezisi ustuvor bo'lsa, "Mendirman Jaloliddin"da mavjud markazlashgan imperiyani ekzistensial tashqi bosqindan himoya qilish va tarixiy suverenitet xotirasini tiklash tragizmi markazga chiqadi.

Xulosa. Umumiy xulosa o'laroq, "Mendirman Jaloliddin" seriali O'zbekiston tarixiy xotirasining zamonaviy audiovizual konseptlaridan biri sifatida yuksak ilmiy, madaniy va g'oyaviy ahamiyatga ega. Loyiha milliy qahramon glesini yangi avlod ongi uchun muvaffaqiyatli aktualizatsiya qildi va tarixiy kapitalni global ommaviy madaniyat industriyasiga olib kirdi. Shu bilan birga, ushbu asar O'zbekiston va Turkiya media sohasidagi strategik integratsiyaning transmilliy namunasi bo'lib, milliy madaniy brendni xalqaro vizual maydonga eksport qilish silsilasida poydevor vazifasini o'taydi. Demak, zamonaviy media-tadqiqotlarda kinopublitsistika shunchaki voqelikni "aks ettiruvchi" estetik element emas, balki kollektiv xotira va mnemoniya tizimini ishlab chiqaruvchi, milliy identitetni ramziy jihatdan sementlovchi mustaqil ijtimoiy-siyosiy institut sifatida baholanishi lozim.

ADABIYOTLAR

1. Karimov, N. Mustaqillik davri o'zbek adabiyoti. — Toshkent: Ma'naviyat, 2013.
2. Tojiahmedova, M. Milliy tarixiy xotira va uning namoyon bo'lishi // O'zMS jurnali. — 2026. — №1. O'zbekiston madaniyati va san'ati
3. Aliyev, A.B. O'zbekiston mustaqilligi davrida tarixiy xotira siyosati: tahlil va baholash // O'rta Osiyoda ijtimoiy va gumanitar tadqiqotlar. — 2025. — Vol. 1, №3.
4. Qodirov, A.L. Zamonaviy o'zbek adabiyotida identitet masalasi // Qo'qon universiteti xabarnomasi. — 2026. — Vol. 18.
5. Xaytmatova, S. Kinoshunoslik. — Toshkent: Fan va ta'lim poligraf, 2020.
6. Isoqov, A. Kinematografiya tarixi. — Toshkent: Turon-Iqbol, 2019.